

Недоизползвани синтаксис¹ - възможности в позиционирането на дисертационна изследователска инфраструктура

Пано Лулански*

Резюме: Целта на настоящата статия е да се задълбочи разпознаването на главното в богатството от синтаксис-възможности за позициониране на дисертационна изследователска инфраструктура, което неизбежно фокусира докторантското мислене в необходимата посока и създава равновесие в и между сюжетната и сценаричната линия на творческия процес.

Обект на статията е дисертационната изследователска инфраструктура, **предмет** – нейното позициониране, **изследователски признак (предикат)** – недоизползвано богатство от синтаксис-възможности за това позициониране, **изследователска задача** – разпознаването проявата на дисбаланси от недостатъчното познаване на синтаксис-възможностите при позициониране на дисертационната изследователска инфраструктура.

Основната теза на настоящето изследване се диференцира в три части: а) приложената сюжетната линия на всеки дисертационен труд се изгражда от комплекс итерации (сценарии), чието непълно познаване и практическо използване на-

¹ В статията понятието „синтаксис“ се употребява в класическия смисъл като поставяне на ред, устройство, организация, а не като дял от граматиката за изучаване на единиците на свързаната реч, законите и правилата за построяване на изречения и словосъчетания. Вж Wikipedia.org.

* Пано Лулански е доктор на икономическите науки, професор в катедра „Политическа икономика“ на УНСС, e-mail: institute2007@abv.bg

малява качеството на изследването и на изложението, в общност – поражда десинхронни елементи; б) възможностите на калейдоскопа на избраните изследователски фокуси не се използват достатъчно като надежден инструмент за следване на необходимата прецизна линия на анализа; в) съпътстващата осевата линия „цел – заглавие“ на многомерната триада „обект – предмет – признак“, е с точно определени граници, компоненти и конюнкции, с което трябва да се съобрази авторовото изследване и изложение.

Основните аспекти на разработката са: а) алгоритъм на изследването и изложението и свързаните с него детерминиращи фокуси на основни структурни формирования на дисертацията и б) съпътстващата осевата линия „цел – заглавие“ многомерна триада „обект – предмет – признак“: граници, компоненти и конюнкции.

Резултатите от изследването са: общени диференцирани стъпки на дисертационното изследване и изложение, и детерминанти на отделните глави; определени граници, компоненти и конюнкции на системата „обект – предмет – признак“

Ключови гуми: дисертационна изследователската структура, дисертация, сюжетен план и определящи фокуси на главите на изследването, обект, предмет и признак на изследването.

JEL: B41, C42, C82, O32.

Въвеждащи бележки

Все повече се удивявам на лекотата, с която се отнасят понякога докторантите и техни научни ръководители към внимателното осмисляне, избор и отговорно прилагане на удачна **изследователска инфраструктура**² на разработваната дисертация, която да е съотносителна с предварително възприетата нейна идейна платформа. Във всички случаи това снижава неизбежно качеството на изследователския продукт. Все в същата посока: зачестяват и случаите рецензентите (не само заради пропуски в изследователската инфраструктура), с цената на „юнашки“ компромиси, да формулират с „половин уста“ положително заключение за дисертационния труд. Последното не може да отбегне от погледа на професионалистта, макар то да прозира между редовете на съответните оценки. Така се **дискредитират четирите социални типажи**: докторанти, научни ръководители, рецензенти и членове на журитата.

Още **по-учугващо е**, че понякога първичните научни колективи подкрепят откриване на процедури за защита на недостатъчно задълбочени докторантски тези, в които се съдържат редица дефицити, като: непълнота на хипотетичния апарат; непълноценно осмислено и интерпретирано заглавие; „размити“ научни уговорки; нефокусиран сюжет; непрецизиран научен апарат (дефицит на същност) и др. „Приносът“ на изследователската инфраструктура в тези пропуски е очевиден.

² Инфраструктура е съвкупност от средства, необходими (обслужващи) за постигане на определена цел. В този смисъл опознаването на непознатото (каквото е единият фундаментален замисъл на всяка дисертация, другият е обучение по изследователско майсторство) предполага използването на комплекс от средства: цел на изследването, задачи, предмет, обект, заглавие, хипотетичен апарат (сюжетна линия), избрана информация, процедури (алгоритъм) по изследване и написване и др.

И **най-болезнено е**, че научното жури (обикновено композирано от **приятелски кръг!**) **агмирира винаги** усърдно защитавания научен продукт, като всяка външна критика (дори невинно подхвърлена реплика) върху него се възприема болезнено: тя се представя като преднамерена, отмъстителна, некомпетентна, разрушителна и какво ли не още... Явно не се вниква в гравивния характер на отправените бележки (които са нещо съвсем естествено и дори много здравословно за начинаещия изследовател), не се проявява мъдрост към добросъвестното рецензиране.

На фона на тези прозаични моменти не е трудно да се отговори на въпроса защо в последните години отрицателните рецензии на докторски дисертации по стопанските науки се броят на пръстите на едната ръка („усуканите“ становища – също), което все повече отваря вратата за посредствеността в научното мислене и практическото действие на бъдещите квалифицирани експертни кадри.

Целта на настоящата статия е да се задълбочи разпознаването на главното в богатството (палитрата) от синтаксис-възможности за позициониране на дисертационна изследователска инфраструктура, което неизбежно фокусира докторантското мислене в необходимата посока и създава равновесие в и между сюжетната и сценаричната линия на творческия процес.

Обект на статията е дисертационна изследователска инфраструктура, **предмет** – нейното позициониране, **изследователски признак (предикат)** – недоизползвано богатство от синтаксис-възможности за това позициониране, **изследователска задача** – доказателства за възможна проява на дисбаланси от недостатъчното познаване на синтаксис-възможностите при позициониране на дисертационна изследователска инфраструктура.

Основната теза на настоящето изследване се диференцира в три части: а)

Методология на научните изследвания

приложната сюжетната линия на всеки дисертационен труд се изгражда от комплекс итерации, чието непълно познаване и практическо използване намалява качеството на изследването и на изложението, в общност – поражда десинхронни елементи; б) възможностите на калейдоскопа на избраните изследователски фокуси не се използват достатъчно като надежден инструмент за следване на необходимата прецизна линия на анализа; в) съпътстващата осевата линия „цел – заглавие” на многомерната триада „обект – предмет – признак” е с точно определени граници, компоненти и конюнкции, с което трябва да се съобрази авторското изследване и изложение.

Правдоподобността на тезата представя верифицирането на комплекс от **работни хипотези**: а) итеративността на изследването и изложението (в общност – синтаксис на симбиозата между сценарии и сюжет) в дисертациите е силно подценена; б) недостатъчни са познанията на докторантите за фокусиране на дисертационното изследване; в) многомерната триада „обект – предмет – признак” е опорният строеж (синтаксисът на заглавието) на всяка дисертация.

Ограничителни щрихи: а) в настоящата статия показваме само недоизползвани синтаксис-възможности в позиционирането на дисертационна изследователска инфраструктура: хипотетично определената сюжетна линия, реализирана чрез алгоритъма на изследването и изложението (сценария) и неизбежно свързаните с това връзки между заглавие, цел, обект и предмет; б) индуцирана е съзнателна авторова фриволност (допустима за статия и недопустима за дисертация!): възприети дъга (последователно определящи се) центъра и презентирани доказателства на работните хипотези чрез читателска личностна самооценка на степента на разпознаване на богатството от възможности на основно сравнение с индивидуалната практика и

налични теоретични решения; в) изследването се основава върху опита по разработване на дисертации по стопански науки; г) част от анализа е постулиран (с познавателно значение) върху класическа структура на дисертацията: увод, три глави и заключение; г) съзнателно не се интерпретират в критичен план заглавия на защитени дисертации, тъй като въпросът допира до етична страна – персонафикация на съответните изследвания, които вече са защитени (получили пазарен лиценз).

Със сигурност изказаните съображения няма да се приемат изцяло. Това е естествено. Авторът ще бъде доволен, ако **поздравителна струната на едновременно ширещата се безотговорност** на докторанти, научни ръководители, рецензенти и членове на научни журита. А защо не и на катедрите (секционните) колективи?

А това никак не е малко.....

Към класическата структура на изследването и изложението в дисертацията – само с усет за повече детайлен прагматизъм и прецизна синхронизация

Механизмът на научното проучване и изложение в специализираната литература се представя от различни гледни точки, с различни авторски решения и акценти, които неизбежно са свързани със системния подход³. Отговаря се последователно на

³ Вж подробности Лулански, П., Как да напиша и защитя дисертация? (докторантска аналитика).- София: София: Институт за социално-икономически изследвания и продължаващо обучение, 2007, с. 65-78; Бижков Г. и В. Краевски. Методология и методи на педагогическите изследвания. – София: УИ "Св. Климент Охридски", 2007, с. 21-43; Лулански, П. Атлас по методика на икономическото изследване. - София: Издателски комплекс на УНСС, 2013, с. 34-49, 105-111; Лулански, П. Предварителни предпоставки на научно-изследователския процес. // Научни трудове на УНСС, 2002, № 2; Лулански, П. Конституиращи елементи на научното изследване. // Икономически алтернативи, 2005, № 6; Лулански, П. Вътрешно-системни връзки в технологията на научното

въпросите какво, как, защо, къде и т.н. в процедурен план. Постановките са напредметни, т.е. по-принцип, като не се интерпретира многообразието в богатството на анализирания предмет. **Единственият акцент** е върху технологията на изследването и изложението (фази, сценарии на разработката)⁴. Очевидно е, че този сценарий е рамката, в която се реализира сюжетният замисъл на автора – теза и подкрепящи я работни хипотези.

Дисертационен сценарий

За доброто разбиране на настоящата част от статията трябва да са изпълнени редица **предварителни условия**.

а) Читателят да познава същността, съдържанието, функциите и механизма на действие на всички използвани елементи и компоненти (модули) на дисертационната изследователска инфраструктура.

б) Идеята е да се направи опит за „пририпяване“ на отделните различия и се общи монистичен **възглед за процедурата на разработване на изследователската задача и представяне на резултатите от нейното решение в текст (запис на дисертационното изследване) – сценария (микс от авторови дейности), който**

изследване. // Икономически алтернативи, 2006, № 3; Тасев, Г. Основи на научните изследвания. Как се разработва докторска дисертация? - София: Съюз на специалистите по качеството в България, 2003. - с. 14 – 17, 20-43; Орлов, Н. Синтез и анализ на сложни системи. - Русе: РУ "Ангел Кънчев, 2003. - с. 9 – 16, 28, 57; Петкова, Кр. Граници на научния риск. - София: Партиздат, 1990, с. 55; Миркович, К. Утвърждаване на системния подход в икономическата теория. // Икономическа мисъл, 2006, № 5, с. 63 – 72; Майданов, А., Процес на научно творчество. - Москва: Наука, 1983, с. 14 -15, 20 – 31, 58 -59, 60-61, 99, 111-112; Съикова, И. и Ж. Адамова, Евристиката и ние. - София: Профиздат, 1989. - с. 151- 153; Попа, Д., Как решатъ задачу.- Москва: Наука, 1959, с. 262; Тошев, Б. В. Помагало за докторанти в науката за образование. // Khimia.frg/pdf/ Khimia_pp296-301.pdf

⁴ Подобен подход в литературата се определя като перформатен, т.е специфичните признаци на процедурите по разработване и излагане (писане) на научно произведение.

е съотносителен на неговата априорна интуитивна представа за очакваните събития (избраният хипотетичен апарат, като сложен план). Вписването на сюжетната линия в сценария на дисертацията е **стратегически момент** и изисква много усилия.

Научно-творческият процес **не е строго линеен**. В него съществуват „зиг-заги“ на: мисълта (въдъновението и произтичащото от него независимо мислене), теорията, социалната практика, експерименталната проверка и др. Ето защо в процеса на търсене на истината (по-скоро **доближаване до нея** чрез преодоляване на породилото се съмнение, като необходимост на всяко творчество) се налага често мисленето и действието да се: позиционират постоянно в съответствие с изискванията на конкретната фаза на изследването и непременно в контекста на извършеното до момента (наличните решения в литературата); проверят внимателно (и изправят!) дефектиралите от новото познание детайли; извършва едновременно паралелен анализ на различни феномени; преценят рисковете от приемане на алтернативни решения; обобща историчността в изследваната задача; покажат възможните решения за конкретната практика и т.н. Всичко това представя **изследването и изложението като сложна система от многообразни и разнопосочни връзки, въздействия, съответствия, резултати, последиствия, които докторантът трябва да предвиди, обхване и регулира**. Всяко проучване е движение между: истината и неистината; потока от емпирична информация и наличните теоретични решения; авторските творчески предвиждания (съмнения) и реалността; непълната информация (случайността) и незнанието и др. Ето защо всеки успех на твореца (даже малък и още повече на начинаещия анализатор) трябва да се **уважава и насърчава**. Той отразява

Методология на научните изследвания

не само авторската способност да излезе от мрака на собственото незнание (осъзнатото невежество) и да представи пред обществеността своето „АЗ“ в науката, но и личностната му творческа удовлетвореност от преодолените трудности и постигнатите интелектуални резултати.

в) Предлаганият алгоритъм от дейности предполага пълното познаване на използвания **научно-езиков апарат** – понятията и тяхното възраждане в технологията на изследването и изложението. В същото време при конкретното изучаване на отделните елементи на изследването (хипотеза, индикаторна рамка, понятийно строителство и др.) неизбежно се налагат някои повторения, осмисляне на позиционирането на тези елементи в дисертационния продукт и др. **Стремежът е да се обобщи** обща конструкция, като се покаже конкретното място на всеки от изграждащите я елементи и компоненти.

Осъзнаваме сериозността на търсеното решение и се надяваме представеното в статията да е само една от брънките (възможен аспект) на „пътуването“ към истината. Със сигурност по този въпрос са възможни и други интерпретации.

г) Предвид наличието на достатъчно пространствени изследвания на този въпрос в теоретичен и методологически план, предлаганото **решение е строго позиционирано към алгоритмизиране** на отделните действия, без излишни описания и допълнителна аргументация.

Предлаганият сценарий се изгражда от 9 модула⁵.

1. Стартираща (рутинна, конституираща за всяко изследване евристика)

⁵ Вж Лулански, П., Атлас по методика на икономическото изследване. - София: Издателски комплекс на УНСС, 2013, с. 105-111. С наклонен текст са представени елементите, които най-често се изменят (могат да бъдат изменени) в процеса на разработването на дисертацията, а в скоби – позиционирането на елемента в предходните технологични модули.

част, която представя **изследователската идея (корпус на изследването)**.

Три са **съдържателните действия** на докторанта:

а) **Общо ситуиране** на авторската идея като:

- научна област;
- научно направление;
- научна специалност;
- обект;
- предмет;
- изследван признак (предикат).

б) **Тематично-уточняващо позициониране** на анализа:

- *изследователски проблем;*
- *изследователска задача;*
- *изследователски фокус (предикат);*
- *формулиране на заглавието;*
- *цели, задачи и изследователски методи.*

в) **Разработване на предварителна концептуална рамка** на изследването (формат на изследването, прогнозна референтна рамка, идейна платформа):

- *вероятна теза;*
- *обосноваващи тезата работни хипотези (доминиращи тонове на изследването);*
- *първа корекция на заглавието (1б);*
- *общи щрихи на индикаторна рамка;*
- *„поглед“ върху логиката на изследване и на изложение (вероятен механизъм за доказване на работните хипотези и вероятно съдържание на разработката).*

2. Изследователски дискурс (размита прогноза за перформативността на изследването и изложението).

Пет са неизбежните решения в тази насока:

а) *разработване на предварителен вариант на индикаторна рамка (1в) в контекста на концептуалната авторова идея;*

б) *първа корекция на съдържанието на изложението (1в);*

в) *разработване на идея за информационно осигуряване:*

- *литературна справка;*

Методология на научните изследвания

- статистически данни/оперативни данни от институции;
 - информация от организирани анкетни и други проучвания;
 - преки авторови наблюдения;
 - други.
- г) инвентаризиране и селектиране на използваните изследователски методи;
- г) проектиране на евентуални вероятностни (предварителни) приноси.

3. Конституираща изследването и изложението част (диализа) – първа глава.

Девет действия:

- а) Уточняване на категориалния и понятийния апарат.
- б) Критично описание на наличните работки на обекта, предмета и предиката в литературата (съдържание, механизми, функции, резултати, проблеми и др.).

Изследователска инфраструктура

- в) Разкриване на взаимодействието между обект, предмет и предикат.
- г) *Окончателно формулиране на хипотетичния апарат и конституиране на индикаторната рамка на изследването: допълване и уточняване постановките от 1в и 2а.*
- г) *Окончателно приемане (промяна, потвърждаване) на заглавието (второ изменение – 1в и 1в) в контекста на финалната индикаторна рамка (3г).*
- е) *Изменение на съдържанието на изложението (най-вече по първа глава – 1в и 2б).*
- ж) Организиране на информационно осигуряване: експертни, анкетни и др. изследвания и авторови наблюдения.
- з) Написване на първа глава.
- и) *Дефиниране на приносите в първа глава (2г) и на свидетелствата за тяхното доказване (таблица 1).*

Таблица 1. Разпознавателна решетка на приносите

Решения до сега	Решение в изследването	Добавена научна стойност и доказателство на приноса	Форма на приноса: съдържание и характер
Какво?	Какво?	1.	В какво се изразява приносът?
Къде?	Къде?	2.	Кого обслужва приносът?
Как?	Как?	3.	Какъв е видът на приноса?
Защо?	Защо?	.	
		.	

4. Аналитична част (анализ) на изследването: портрет (състояние на изследователската задача) на връзката „предмет – предикат” – втора глава

Четири действия.

- а) Изследване на състояние, тенденции и породени проблеми чрез използване на информация от индикаторите на научната интрига (концептуалният авторов замисъл) и преди всичко хипотетичния апарат.
- б) Очертаване на възможните най-обща насоки за търсене на решения на обоб-

щените проблеми (дефицити) по повод на потвърждаване на авторовата теза, респективно доказване/отхвърляне на издигнатите работни хипотези.

в) *Обобщаване на свидетелства за верификация/фалсификация на работните хипотези (предварителен план⁶).*

г) *Дефиниране на приносите във втора глава (2г) и на свидетелствата за тяхното*

⁶ Ако са налице проблеми с хипотетичния апарат, той се променя – нова теза и подкрепящи я работни хипотези, ново заглавие и т. н. Процесът се започва отначало от първи модул.

доказване (таблица 1).

5. Прогностична част (катализа): конкретни пътища за разрешаване на противоречията (при теоретична дисертация) и усъвършенстване на предлагания инструментариум (за методологична дисертация) – трета глава.

Три действия.

а) Очертаване на пътищата и механизмите за промяна в изследваната система в контекста на авторовата теза.

б) Обобщаване на необходимите действия на съответни институции за осъществяване на промяната.

в) г) *Дефиниране на приносите в трета глава (2g) и на свидетелствата за тяхното доказване (таблица 1).*

6. Финална част (заключение)

Четири момента.

а) Основни изводи от извършения анализ.

б) *Окончателна рекапитулация на хипотетичния апарат.*

в) Оценка на приносите: *дефиниране (2g, 3и, 4г и 5в), насоки за прилагане, възможни индуцирани проблеми, очаквани ефекти и гр.*

г) Очертаване на възможни насоки за бъдещи изследвания по предмета на презентираното проучване.

7. Уводна част (синтез на елементи от изследователската методология)

Кратко представяне на следните разпознавателни направления:

- актуалност и значимост на изследователския проблем и задача;
- най-обща оценка на разработеността на проблема/задачата в литературата и най-обща постановка за констатираните пропуски;
- обект, предмет и предикат;
- цел и задачи на изследването;
- изследователски методи;
- информационно осигуряване;
- ограничителни условия;
- апробация на решенията.

8. Балансово-контролна част

Пет проблема.

а) Преоценка на избрания подход.

б) Брой и структура на използваните литературни източници (достатъчни или недостатъчни).

в) Съразмерност между обема на главите и техните параграфи.

г) Извършване на скринингово проучване на изследването (надеждност на кореспондентските връзки, съответствие между текст и съдържание и пр.)

г) Контрол върху цитиранията (спазен научен етос).

9. Написване на резюме/автороферат.

Очевидно изследователската дейност е сложен и многостранно детерминиран процес. Да се дават **абсолютни рецепти-декрети** за него е безпредметно, ако занимаващият се с наука няма необходимата **компетентност и вътрешна нагласа** за това. Ето защо горепосоченото трябва да се възприема само като отправна точка, ограничителни линии, модел (осева линия) на решение и **в никакъв случай – единствена алтернатива за действие**. То е продуцирано от опита, теоретичните решения, но най-вече – при всички случаи е изпитано и е възпроизвело многократно позитивни резултати.

Отклонения от него са неизбежни и функционално зависими от характера на дисертационното изследване (теоретичен или методологичен) и конкретиката на изследвания предмет.

Детерминиращи синтаксис-фокуси на главите на дисертацията

В основните класически части (глави) на дисертацията се инкорпорират различни форми (нюанси, признаци, фокуси и гр.), чието познаване без съмнение е гаранция за високо **изследователско благополучие**. Тези фокуси се конституират на основата на различни критерии. Изборът им е в зависимост от характера, съдържанието, нагласата (замисъла) на автора, целта на разработката, възприети акценти, научни уговорки и гр. (таблица 2).

Таблица 2. Калейдоскоп на детерминиращи фокуси

Критерии	Основни репрезентативни фокуси	Тип преживяност	Определящ изследователски обхват	Определящ изследователски фокус	Авторова нагласа (експликация)	Вид програма за развитие	Деинстна структура
Основни части							
Първа глава "Теоретични и методологични аспекти"	Обяснение на миналото (как е било?)	Преживяно (традиция)	Ширина и дълбочина	Господство на теорията и опита	Познавателен песимизъм	Минало развитие	Разпознаване на връзки и зависи мости в предмета и обекта
Втора глава "Състояние и проблеми на предметния признак"	Защита и отрицание на настоящето (как е?)	Преживявано (колебания)	Дълбочина по избрани фокуси	Неведение (научно търсене, познавателно съмнение)	Познавателен оптимизъм	Текущо развитие	Изучаване на изследвания признак (състояние и проблеми)
Трета глава "Възможности за позитивна промяна"	Идеи за промяна (изисквания на бъдещето – как да бъде?)	Непреживяно (перспектива)	Ширина	Провидение, ремонт (изкуство за промяна)	Оптимистичен прагматизъм	Катализиращи развитието насоки	Обобщаване на насоки за решение (промяна)

(Продължение на таблицата)

Доминиращи изследователски функции	Ориентираност на анализа	Идейни фази	Базисен фокус	Аналитична функция	Основен изследователски въпрос	Вид разпознаваема зряемост
Описание	Обектно-предметно базиран анализ	История на идеята	Обектно базиран	Диализа (описване)	Какво е това?	Качество на теоретичните и практически решения по изследователската задача
Обяснение и овладяване	Предикатно ориентиран анализ	Обновка на нова идея	Предметно ориентиран	Анализа (измерване и оценяване)	Какво от това?	Диагностика на текущата практика в аспекта на авторската теза
Прогноза, изменение	Обектно променящ анализ: насоки за промени	Насоки за реализация на новата идея	Променящо насочен	Катализа (управление на промяната)	Какво след това?	Превенция на бъдещото здраве на изследваната система

(Продължение на таблицата)

Хоризонт на визията	Вид насоченост	Хипотетична принадлежност	Идейно целеполагане	Определящ елемент	Господстваща страна	Поле на очакванията
Минали представи (сигурно минало)	Разузнаваща (извън авторски представи за известното)	Формулиране на хипотетичен апарат	Обяснение на миналото (власт на миналото)	Повествование, предварителни решения	История и опит по предмета (детерминизъм, качество на миналото – да знаеш какво)	История на очакванията
Текущи представи (несигурно настояще)	Ситуационна (проблемни авторски представи)	Доказване на работните хипотези	Защита (вързост) и отрицание (съмнение) на настоящето	Емпирика и експерименти (проверка на авторските очаквания – хипотези)	Познаване на практиката (логическа причинна обусловеност и експеримент, качество на настоящето – да знаеш защо)	Настояще на очакванията
Бъдещи представи (неопределящи – вероятно бъдеще)	Инструментална (рецепта за промяна-що обекта авторско въдействие)	Потенциал за реализиране на авторската теза	Мост към бъдещето	Прогноза за решения	Предположение за решаване на проблема (качество на бъдещето – да знаеш как)	Бъдеще на очакванията

(Продължение на таблицата)

Събитийна последователност	Крегоборот на представите
Предсъбитие (познато, повтаряемо по предмета и обекта)	Досегашни представи, ретроспективна подреденост
Настоящо събитие (екстремно, непознато, невероятно в признака и „обраслите“, го проблеми)	Действаща представа, текущ хаос
След събитийно (възможни алтернативи за решение на проблема)	Бъдещи представи (прогноза за изхода от хаоса – дар за ко лективното познание)

Със сигурност критериите и присъщите им възможни детерминиращи признаци по отделните глави на дисертацията могат да бъдат продължени. Това е важно (и в същото време е предмет на бъдещи изследвания), но още по-важно е **вникването в съответните ракурси, акценти и възможни аналогии с авторовото концептуално задание – хипотетичния апарат и неговото легитимиране**. Няма съмнение, че въпросното фокусиране е широко подценяван момент, от което се поражда редица недоразумения. Познаването на отделните акценти на извършвания анализ и изложение е задължително, тъй като от него ще произтекат не само поправки в увода и заключението, но и промяна в авторовия идеен замисъл. И още – въпросните детерминанти трябва да са синхронизирани със заглавието и последващите обстоятелства по изследването и написването на дисертационния труд.

Съпътстващата осевата линия „цел – заглавие” многомерна триада: обект, предмет и признак на изследването

Много са реквизитите на **изследователския кофраж**: заглавие, цел, обект, предмет и т. н. Те не са независими, а съществуват в дълбоко единство. Съпътстващата осевата линия „цел – заглавие” е многомерната триада: обект, предмет и признак (предикат) на дисертационното изследване. Свързващи звена между тях са хипотетичният апарат и решаваните изследователски задачи. И всичко това е погледено в етера на определена среда, която също трябва да се отчита.

Постановка на въпроса

Предварителният (прогнозно-целопологащият – корпус на изследването) етап на всяко научно изследване включва и **концептуален избор на заглавие и дефиниране на целта на изследването**. Опре-

делянето (а впоследствие и промяната) на заглавието е свързано най-общо с решаването на въпросите за **обекта, предмета и предиката (признака) на изследването и съответстващите на това задачи**. Авторът „следва” две линии на поведение: **дедуктивно-априорна**: цел – обект – предмет/предикат и **индуктивно-последваща**: среда – цел – средства – предмет/предикат.

Съвкупното авторово поведение (рационалните изследователски действия) се свързва с всеки от горепосочените компоненти.

Целта, като правило, трябва да присъства имплицитно (инкорпорира се пряко или косвено) в заглавието на изследването. Тя обуславя осигуряващите нейното постигане изследователски задачи, както по отношение на формалните процедури, така и на предметното поле на анализа. Понякога **тезата** (в т.ч. и съпътстващите я подкрепящи работни хипотези) и **приносите** също се моделират и ситуират в целепологащия етап на всеки анализ с обяснението, че те неизбежно са свързани с **обекта, предмета, предиката, целта и задачите**. Това никои не отрича, но следва да се отчете презумпцията, че тяхното интерперитране на това място е **твърде неопределено, импулсивно, гаже илюзорно**. Докторантът има само **смътна гогадка за идейната насоченост** (хипотетичния апарат) на своето изследване и още по-мъглява картина за евентуалните приноси. Ако това можеше на този етап да се покаже с точност, то би направило излишна теоретико-методологическата част от бъдещото изследване (първа глава).

Целта на изследването показва главно във функционалния замисъл на автора и в повечето случаи се интерпретира като **свързващо звено** между търсен резултат и средство – наличен обхват на анализа (обикновено предмета на изследването). Тя е **водещата линия** на научноизследователския процес и дейностна насоченост на комплексните

Методология на научните изследвания

усилия на твореца. Обикновено целта се записва традиционно (поне в повечето случаи така се приема!) по следния примерен начин: „**Като се анализира** (тук се посочва предметът на анализа, следователно анализът е само **средството!**)....., **да се** (посочва се промяната в предиката, **това е резултатът!**).....”. Така предметът и предикатът, които присъстват в заглавието на изследването (записната последователност е следната: „предикат – предмет – обект – пояснителни обстоятелства”), се посочват в обратна последователност (анализ на предмет – решения на продуцираните проблеми, имплицирани в предиката), но съществуващи като органическо цяло и детерминиращи целта, респективно произтичащите от нея авторски задачи. **Магията, наречена „цел на изследването”**, е със стратегически характер и компромиси в това отношение не бива да се правят. **Целта „приобщава”** в единство заглавие, тема, структура, задачи, решения, приноси и гр. изследователски реквизити.

С целта са свързани пряко и **задачите** на разработката. Те трябва да подпомогнат нейното постигане. Всяко несъответствие между възприета цел и формулирани задачи, от една страна, и между задачи и структура на дисертацията – от друга страна, прави анализа неопределен, аморфен и нефокусиран, т.е. с наличие на редица сериозни пропуски. Ето защо осигуряването на **висока съотносителност между цел и задачи е задължително условие**. Още повече че тяхното формулиране по същество определя главното в съдържанието на разработката и въобще в бъдещото целеполагане на поведението на изследователя.

Хипотетичният апарат⁷ е реално

⁷ Класическото ситуиране на хипотетичния апарат в отделните части на дисертацията е показано в анализирания вече алгоритмичен план. Тази постановка може да се доуточни. Ако се следва процедурната логика на изследването, е логично в увода авторът да постулира изходна работна теза/и и подкрепящи я/ги работни хипотези. Те ще бъдат твърде неопределени,

следствие от осмисляне на наличната литература и практика (в т. ч. натрупан опит) по изследваната задача и след това формулиране и доказване на „**научния пробив**” (презентиране на **сюжетната линия** на изследването чрез подходящ сценарий), което е неговото лого, а приносите са израз на осъществяване на цялостното изследване. Независимо от това, като евентуално прогностична проекция, те могат да бъдат интерпретирани и на това място, но само най-общо, интуитивно, ориентиrowъчно, концептуално. И нищо повече. С въпроса за хипотетичния апарат се свързва и този за използваните в изследването **методу**. Едва ли е удачно с голяма строгост на този етап да се определят възможните методи, преди да се разплете възелът на завръзката на разработката – нейната **идейна платформа: теза и работни хипотези**.

Обектът на изследване се идентифицира с **широкия клас от въпроси (комплексен проблем)**, които се обобщават като проблем-остров или обособено общо изследователско пространство в развитието на съответната област или научно направление. Той характеризира равнището на възможните и необходимите обобщения, границите на дедуктивното мислене, системната територия на обхвата на авторските съждения, **цялостта**, от която се извежда предметът и изследваният признак.

Предметът на изследване е конкретни

смътни догадки, приблизителни съмнения. В първа глава, след изучаване на историята, теорията и практиката на обекта и предмета докторантът формулира междинна/и работна/и теза/и и междинни подкрепящи ги работни хипотези. Те са част от изследователската рамка на изследването и се конституират заедно с индикаторната система, като референтен изследователски механизъм. В заключението се формулира окончателната теза на основа верификацията на подкрепящите работни хипотези. Впоследствие в увода на автореферата се презентират теза/и и доказаниите на нейна основа работни хипотези, в представянето на първа глава – междинна/и работна/и теза и подкрепящите я работни хипотези, а в заключението – рекапитулацията на работните хипотези.

зация на обекта като разпознаване на негови **отделни страни (признаци, свойства, черти и др.), особено в обекта.**

Предикатът е диференцирана детайлна конкретизация на предмета, респективно на неговата изследвана страна: признак, черта, свойство, елемент, функция и др., т.е. – **единичното в предмета.**

Обектът, предметът и предикатът се отнасят последователно като **цяло към част.** Ако обектът се припознае като изследователско поле, то предметът съдържа неговата първа степен на конкретизация, а предикатът – диференцирано съдържание, функция, признак, детайл и т.н. на тази конкретизация, което **непременно присъства в заглавието.**

Във всяка дисертация се **самообозначава детайлизиран частен проблем, който се легитимира чрез нейното заглавие.** Колкото това е извършено по-сполучливо, толкова авторовият замисъл е по-пригоден за сериозен анализ и скрит потенциал за надеждни резултати. След избора на темата (в частност – формулирането на заглавието) се пристъпва към идентификация на изследователската задача, селектиране на нерешените въпроси и опит за намиране на нужните решения. Заключителен акорд на всичко това е **рекапитулацията на научни-**

те приноси и на евентуалните многостранни ползи (последствия) от изследването.

Неизбежните междинни стъпки на всяка разработка могат да се разглеждат **всичко** като **доказателства за истинността на подкрепящите тезата работни хипотези.** На второ място се интерпретират социалните и икономическите последствия от разработката – **очакван ефект (пряк, съпътстващ и последващ) след нейното прилагане в практиката.** На трето място (което често се пропуска!) – се очертават евентуалните възможности за бъдещи изследвания на проблема в контекста на финализираните от автора решения. На тази плоскост се търсят авторовите приноси/новости: **разработена теория, създадена методика, генерирани препоръки за усъвършенстване на даден процес, направени класификации, представен модел за управление, обобщени потвърдителни факти** и др. По тях докторантът трябва да приведе конкретни доказателства.

Граници, компоненти и конюнкции в системата "обект – предмет – признак"

Съотношението между обект, предмет и признак (таблица 3) е основополагащо за всеки изследователски продукт: монография, студия, статия, дисертация и др.

Таблица 3. Многомерната триада „обект – предмет - признак“

Признак	Предмет	Обект
Сказуемно определение (изследователски фокус, разширена предметна част)	Носител на признака (определяемо)	Системна принадлежност на предмета, терен на изследователското поле
Единично	Част	Цяло
Органон на мисленето (конкретен фокус на познавателната дейност – диференцирана предикация)		Предмет на труда, подлежащ на промяна (органон на промяната)
Поле на познавателната активност (субективизирано системизиране и съзидателно рушене)		Поле на познавателното изменение (обективизиране на субективното)
Хипо- обект		Пан- обект
Признак	Регуциран обект	Общ обект
Глагол, действие, признак, конкретизация, аспект на предмета	Фермент (преобразуваща форма)	Преобразуван обект

Методология на научните изследвания

Фокус (предикатно базиране)	Ориентация, направление (предметно базиране)	Обектно базиране
Изследователска предметна задача		Изследователски обектен проблем
Преобразуващ реактив (ключ на изследването)	Преобразуващи системи (брава)	Преобразувана система (врата)
Изследван признак	Тема	
Заглавие – обща предикация		

На този постановъчен фон няколко съществени моменти са с изключително значение.

Първо, заглавие и тема на дисертацията не са еднозначни понятия. Темата се отнася до изследователския обектен проблем, а заглавието (то е обобщение) – до симбиозата между изследователската задача и проблем: **задачата произтича от този проблем.**

Второ, всяко заглавие непременно съдържа в себе си **три елемента: обект, предмет и изследван признак (предикат).** Тяхното внимателно едновременно разграничаване и органическо съчетаване е предпоставка за познавателно благополучие.

Трето, обектната страна на заглавието намира проявление в различни характеристики: системна принадлежност на предмета (предметът е част от обекта, цялото); предмет на труда, който подлежи на промяна (поле на познавателното изменение, обектно базиране на изследването, преобразувана система) в контекста на възприетия признак; пан (всичко, цяло, общ обект)-обект. Наслагването на всички тези характеристики позволява прецизиране на обекта в заглавието на дисертацията.

Налага се едно допълнение. Заглавието съдържа и комплекс от **допълнителни реквизити (пояснителни обстоятелства)**, които характеризират признака по място и време, условия за стесняване/разширяване на предмета и др. Тези моменти могат да

бъдат добавени на „опашката“ на заглавието или отбелязани като научни уговорки в увода на дисертацията. Така заглавието се уточнява и с това се улеснява фокусирането на бъдещите действия на докторанта.

Четвърто, предметът (аргумент на признака, определяемото) в дисертацията определя нейното **конкретно поле**, което се изгражда от следните черти: носител на предиката (признака); съществуващ в рамките на обекта – редуциран (намален) обект; мост между обект и признак; фермент на промяната (катализатор, преобразуваща форма, система); предметна ориентация (базиране) на анализа в рамките на обекта.

Пето, признакът (определителят) е острието на всяка дисертация. Дисертация, постулирана върху предмет, без признак е по-скоро монография, научен етюж, но не и научен продукт, предназначен за защита пред екзаменатори и фокусиран към задълбочено изследване и решаване на определена изследователска задача. Ето защо на признака „прилягат“ следните реквизити: разпознава единичното в търсенето на истината; изразява аспект на проблема под формата на задача; предикатно базиране (познание за признака, който се открива в предмета); ключ на изследването (преобразуващ реактив).

Шесто, в комбинация предметът и признакът (диференцирана предикация) формират **обща система** със следните аспекти

характеристики: конкретен фокус на познавателната дейност на докторанта; поле на познавателната активност (субективизирано системизиране и съзидателно рушене); хипо (малка част от нещо)-обект.

Сегмо, в разглежданата триада са налице и два **интересни компонента**, които често са „препъни камък“ при защита на дисертацията:

а) предметът и обектът, разгледани в органическо единство, формират темата на дисертацията, а тя и признакът – нейното заглавие (обща предикация);

б) признакът и предметът (хипо-обектът, фокусът на познавателната дейност) формират **изследователската задача**, а предметът и обектът – **изследователския проблем**.

Няма съмнение, че заглавието е система от **комплексна предикация**: веднъж признакът и предметът са предикат на обекта, втори път – признакът е предикат на предмета. Оттук произтича важната характеристика за **съгласуваност между компонентите** на заглавието на дисертацията.

Очевидно са възможни още ракурси⁸. Те само подсказват сериозността и сложността на изследвания въпрос и необходимостта той да е предмет на изучаване от докторантите.

Заклучение

Разработването, прилагането и поддържането на надеждна изследователска инфраструктура е основна задача на всеки докторант и неговия научен ръководител. Наблюденията показват, че този въпрос определено се **подценява**. **Първо**, разра-

⁸ Вж за необходимите съотношения между елементите на изследването и изложението в Лулански, П. Атлас по методика на икономическото изследване. - София: Издателски комплекс на УНСС, 2013, с. 192-205.

ботват се и се защитават дисертации с не особено прецизни (неми – нищо неговорещи, слепи) заглавия, **второ**, малцина са тези, които следват отделните итерации в сюжетната линия, а още по-малко – онези, които се връщат при недоказани хипотези (все някак си се „скалпяват“ доказателства, напасват се работните хипотези към тезата/е) към формиране на нови такива и започване на работата от начало (а това е верният път!), **трето**, целеполагането на отделните глави на дисертационното изследване невинаги е дълбоко осмислено от гледна точка на критериите за детерминация и характера на изследователската задача, **четвърто**, триъгълникът „обект – предмет – признак“ трябва да се осмисля задълбочено и от гледна точка на изследователския проблем, изследователската задача, темата, заглавието и т. н. Решат ли се тези задачи, докторантът във все по-голяма степен ще се „слее“ (а това е гаранция за успех) с дисертационната си разработка, тя ще го обсеби, а той ще я почувства, като в рамките на това единство ще се получи качествен продукт на творческото благополучие. В обратния случай на докторантския пазар ще се появи **вяло, хилаво и анемично отроче**, от което ще искри **недостатъчност в дълбочината, посредственост в осмислянето, непродуктивност в прилагането**. И всичко това ще е много, много далече от търсената истина.....

И нека реалните доказателства на хипотезите на тази статия не произтичат само от внимателното наблюдение на автора на статията на докторантския процес. В този случай тяхната убедителност (верифицираност) е пропорционална на авторитета на автора.

Истинската убеденост агресираме

Методология на научните изследвания

към читателя: наистина ли той познава детайлно гореизложеното? Очакването за отрицателен отговор е ключ за жизнеността на написаното.

Показаните два момента не изчерпват съдържанието на позиционирането на изследователската инфраструктура, на поставянето на ред в нея. Освен **синтаксис-възможностите** тя е свързана още с дефинирането на хипотетичен апарат, цел и задачи, информационно осигуряване, прецизиране на категориалния апарат, скрининг (координация) между отделните елементи на изследването: цели – задачи – съдържание; цели и заглавие; задачи и заглавие; теза и теоретични преноси; работни хипотези и практически приноси; задачи и приноси и т.н. Няма съмнение, че написването на дисертация е своеобразна **сложна интелектуална хирургия**. Степената на нейното владеене определя и успешността на докторантурата. Последното (като съвършенство) е още повече валидно за онези млади хора, които искат да се посветят на **изследването като професия**. Формирането при старта към научна кариера на неправилно отношение (със смисъл подценяване) към изследователската инфраструктура неминуемо ще продуцира неудачи в един бъдещ период. И ако те се „програмират“ и в бъдещите докторанти

(на които изследователят е научен ръководител), ще се породи спиралата на **социалната интерференция на изследователската безотговорност, на епистомологичната безнравственост**. А това вече е много, много лоша перспектива.....

Да я отстраним навреме.....

Не е трудно да се прецени, че непознаването на богатството от синтаксис-възможностите е предпоставка за загуба на равновесие (формиране на дисонанси) при позициониране на изследователската инфраструктура. Разбира се подобен хаос (липсата на ред) може да бъде продуциран и от други предпоставки: избор на случайна тема, недостатъчно отговорен научен ръководител, недостатъчно компетентен (по методология на изследването или по предмета на изследването) докторант, подвеждаща и непълна информация по изследвания предмет и признак (епистоларна неяснота), непознаване на литературата по предмета на дисертацията и др.

Никой не може да предотврати неуделите в изследването, които са породени от недостатъчната изследователска култура на докторанта. Подобни моменти са реалност и те са показателни за явните плодове на една заблуда.

Нека всеки си направи нужните изводи....